

Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr 66

Tallinn, Toompea

Esmaspäev, 10. veebruar 2025

Algus 11.15, lõpp 12.56

Juhataja: Andre Hanimägi (esimees)

Protokollija: Selenä Eenmaa (konsultant)

Võtsid osa:

Komisjoni liikmed: Anti Haugas, Madis Kallas, Jaanus Karilaid, Ando Kiviberg, Anastassia Kovalenko-Kõlvart, Õnne Pillak, Valdo Randpere, Vilja Toomast, Varro Vooglaid

Komisjoni ametnikud: Raini Laide (nõunik-sekretariaadijuhataja), Linnar Liivamägi (nõunik)

Kutsutud: siseminister Lauri Läänemets, Siseministeeriumi nõunikud Liina Pello, Ringo Ringvee ja Erik Salumäe (2. päevakorrapunkt)

Päevakord:

1. Nädala töökava kinnitamine
2. Vabariigi Valitsuse algatatud kirikute ja koguduste seaduse muutmise seaduse eelnõu (570 SE) esimese lugemise ettevalmistamine
3. Info ja muud küsimused

1. Nädala töökava kinnitamine

Riigikogu õiguskomisjoni nädala (10.02.2025-16.02.2025) töökava

Komisjoni istung esmaspäev, 10.02.2025 kell 11.15

1. Nädala töökava kinnitamine
2. Vabariigi Valitsuse algatatud kirikute ja koguduste seaduse muutmise seaduse eelnõu (570 SE) esimese lugemise ettevalmistamine
3. Info ja muud küsimused

Otsustati:

1.1. Kinnitada nädala töökava (konsensus: Andre Hanimägi, Anti Haugas, Madis Kallas, Jaanus Karilaid, Ando Kiviberg, Anastassia Kovalenko-Kõlvart, Õnne Pillak, Valdo Randpere, Vilja Toomast, Varro Vooglaid).

2. Vabariigi Valitsuse algatatud kirikute ja koguduste seaduse muutmise seaduse eelnõu (570 SE) esimese lugemise ettevalmistamine

Andre Hanimägi andis eelnõu tutvustamiseks sõna siseminister Lauri Läänemetsale ja Siseministeeriumi esindajatele.

Lauri Läänemets sõnas sissejuhatuseks, et eelnõu eesmärk on tõkestada usulise ühenduse haldussuhete kaudu usu praktiseerimisega mitteseotud vaenuliku mõjutustegevuse ja desinformatsiooni jõudmist koguduse liikmeteni või kloostri elavate inimesteni, pidades silmas julgeolekuolukorda maailmas. Kuigi meedias on palju räägitud just Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirikust ja selle otsealluvusest Moskvale, on oluline märkida, et eelnõu ei puuduta ühte konkreetset kirikut, vaid on mõeldud universaalsena. Seda seetõttu, et täna esineb meie seadusandluses probleem, kus pole ettenähtud võimalusi julgeoleku kaalutlustel keelduda nt islamiäärmuslaste või mõne terroristliku organisatsiooni poolsest soovist luua Eestisse oma kirik ning praktikas on sellised probleemkohad juba ka esinenud.

Minister tõi esile eelnõuga tehtavad peamised muudatused. Eelnõuga konkretiseeritakse usuliste ühenduste ja usuühingute tegevusnõudeid, sh välistatakse sõnaselgelt põhikirjas ja majanduslikes suhetes ohtlikest välissidemetest juhindumine. Veel kehtestatakse täiendavad piirangud usuliste ühenduste juhatuse liikmetele ja vaimulikele, sh ei saa Eestis tegutseva usulise ühenduse juhatuse liige ega vaimulik olla isik, keda on karistatud tahtlikult toimepandud kuriteo eest ja see karistus ei ole kustunud või kellele on viimase 10 aasta jooksul keeldutud viisa või elamisloa andmisest või pikendamisest või kelle viisa või elamisluba on kehtetuks tunnistatud või tühistatud alusel, et isik kujutab või võib kujutada ohtu riigi julgeolekule.

Eelnõuga antakse registripidajale ülesanne suhelda Siseministeeriumiga seondvalt usuliste ühenduste ja usuühingute kandeavaldustega, nende nõuetele vastavuse kindlakstegemiseks, mh antakse võimalus pikendada vajadusel kandeavalduse läbivaatamise tähtaega kuni kolme kuuni ning vajadusel saab ministeerium kaasata seisukoha koostamisse ka eksperte. Veel täpsustatakse usulise ühenduse nimega seonduvaid nõudeid, sh ei või usulise ühenduse nimi näida teisi usulisi ühendusi nende tahte vastaselt usutunnistuselt ühendavana. Samuti täpsustatakse, et koguduste liidu nimes võib sisalduda registrisse kantud kiriku nimi, kui see võimalus tuleneb kiriku põhikirjast või koguduse liidu ja kiriku vahel sõlmitud lepingust. Eelnõuga täpsustatakse registripidaja poolt usulise ühenduse registrisse kandmisest keeldumise aluseid, tuues eraldi alusena välja ka selle, kui usuline ühendus kujutab ohtu riigi julgeolekule või põhiseaduslikule korrale. Veel täpsustatakse vaimuliku ametinimetuse kasutamise seonduvat, sh peab usulise ühenduse juhi või vaimuliku ametinimetus olema kirjutatud ladina tähtedega ning ei või olla eksitav usulise ühenduse tegevuse eesmärgi ega ulatuse osas. Ühtlasi annab see võimaluse usulisele ühendusele juhi või vaimuliku ametinimetusest tuleneva huvide kahjustamise korral nõuda tsiviilkorras oma nime õigustamatu kasutamise lõpetamist või kasutamise tekitatud kahju hüvitamist.

Minister selgitas veel eelnõu rakendussätet, mille kohaselt usuline ühendus või usuühing peab oma põhikirja, juhatuse koosseisu ja tegevuse viima eelnõu muudatustest tulenevate nõuetega kooskõlla kahe kuu jooksul pärast seaduse jõustumist. Muuhulgas saab usuline ühendus või usuühing esitada oma põhikirja ja juhatuse liikmete muudatused sellise isiku heakskiidu või kooskõlatusega, keda peetakse ohtlikuks välissidemeks. See annab võimaluse nt Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirikul teha Eestis otsuseid ise, ilma selle piiranguta, et vajatakse Moskvast heakskiitu. Pärast seda, kui kahekuuline tähtaeg on möödunud ning tegevust, põhikirja ja juhatust ei ole seaduse uue redaktsiooniga kooskõlla viidud, samuti juhul, kui registrile esitati kandeavaldused, kuid nendega seotud menetlused on lõppenud ja usulise ühenduse tegevus, põhikiri või juhatuse ei vasta jätkuvalt seaduses sätestatud nõuetele, tekib alus kohaldada KiKoS § 16 lõike 3 punktides 1 ja 2 nimetatud sundlõpetamise aluseid. Eelnõu rakendussättega täpsustatakse, et sundlõpetatud kirikusse või koguduse liitu kuulunud kogudus või klooster saab õiguse esitada registriandmete muutmise seonduvat kandeavaldust registrile vahetult ise, ilma eelneva kooskõlastuse või heakskiidu otsuseta, mida Eesti seaduse (KiKoS) nõuete täitmiseks pole võimalik saada.

L. Läänemets möönis, et teema on kindlasti ühiskondlikult tundlik ning on tekitanud väga palju küsimusi ja murekohti. Minister rõhutas, et eelnõu eesmärk ei ole ühtegi kirikut ega

kirikuhoonet Eestis sulgeda, vaid eesmärk on takistada nende usuliste ühenduste tegutsemist või tekkimist Eestisse, kes võivad olla meie riigi julgeolekut ohustavad. Samuti on eesmärk tagada see, et inimesed saaks oma usule pühenduda rahu ning usk oleks poliitikast vaba. Enne eelnõu seadusemuudatuste koostamist konsulteeriti ka Eesti Kirikute Nõukogu esimehega ning koostöö on jätkunud, sh Eestis tegutsevate kirikutega. Eelnõu esimese versiooni kohta tehtud märkusi ja tähelepanekuid on tänases versioonis arvestatud, sh on mõeldud murekohtadele, et tulevikus ei saaks keegi mõnda sätet kuidagi kasutada niisama mõne usuühingu tegevuse lõpetamiseks. Fookus on siiski üksnes riigi julgeolekut ohustavate juhtumite lahendamisel. Minister sõnas lõpetuseks, et igas maailma sekulaarses riigis on nii, et kõigepealt on riik ja riigi seadused ning usuelu peab mahtuma sellesse õigusruumi, mitte vastupidi.

Erik Salumäe sõnas sissejuhatuseks, et on eelnevalt ise olnud neli aastat õiguskomisjoni liige ning üks viimane eelnõu, mida tema kandis ette, oli kirikute ja koguduste seaduse (KiKoS) eelmine muutmine. Teema on väga asjakohane ka praegu. Ta selgitas KiKoS muutmist Eesti põhiseaduse ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni kontekstis. Ühiskonnas on küllalt levinud arusaam, et meie põhiseadus justkui ei luba üleüldse kuidagi piirata usuliste ühenduste ja usuühingute tegevust, isegi mitte riigi julgeoleku kaalutlustel, kuid tegelikult see nii ei ole. Nimelt on põhiseaduse § 3 lõige 1 kohaselt rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa. Vaieldamatult on seda ka Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, mille kehtiva redaktsiooni artikkel 11 alusel on juba võimalik piirata kõikide ühingute tegevust seaduses ette nähtud alustel, mis on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud mh riigi julgeoleku huvides. Usuvabadust puudutav artikkel 9 on selles osas küll kitsamalt sõnastatud, kuid tuleb märkida, et Euroopa Inimõiguste Kohus on käsitlenud usuliste ühenduste küsimusi kui organisatsioone ning võtnud lahendites aluseks mõlemad eeltoodud artiklid. Peamiste vastuargumentidena usuvabaduse piiramise osas riigi julgeolekuga seondult tuuakse tihti peale välja neid just lahendeid, mis puudutavad Vene Föderatsiooni tegevust usuvabaduse piiramisel, kuid ükski nendest lahenditest ei käsitle tegelikult seni sellisel kujul kanoonilisi sidemeid ja nende seost riigi julgeolekuga. Eelnõu ise on seotud veel kahe asjaoluga, mille tõi esile ka minister ehk nii radikaalse islamismi üha ulatuslikuma levikuga ja selle võimalike mõjudega kui ka Riigikogu enda 2024. aasta 6. mai avalduses sisalduva mandaadiga tegeleda selle küsimusega, mis puudutab Moskva patriarhaadi sidemeid kui julgeolekuohtu Eesti jaoks.

E. Salumäe tutvustas lähemalt eelnõu norme ja tehtavaid muudatusi. Peamine muudatus on KiKoS § 3 täiendamine, millega täpsustatakse senist regulatsiooni selles osas, millistele tingimustele peab Eestis tegutsev usuline ühendus vastama ja millised on sellega seotud tegevuspiirangud. Usuline ühendus ei või juhendada oma tegevuses välisriigis asuvast märkimisväärse mõjuga isikust või ühendusest ega olla põhikirjaliselt, lepinguliselt, tegevuse aluseks olevate muude dokumentide alusel või majanduslikult seotud välisriigis asuva usulise ühenduse, vaimuliku keskuse, juhtorgani või vaimuliku juhiga, kui eespool nimetatud vaimulik keskus, juhtorgan, vaimulik juht, isik või ühendus: kujutab ohtu Eesti riigi julgeolekule, põhiseaduslikule või avalikule korrale; on toetanud sõjalist agressiooni või kutsunud üles sõjale, terrorikuriteole või muul viisil relvajõu õigusvastasele kasutamisele või vägivallale; on oma tegevuses vastuolus rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtetega. Järgmised eelnõu punktid puudutavad usuühinguid ehk organisatsioone, kes ei ole registreeritud koguduste, kloostrite või kirikutena, kuid on sisu määratlusest religioosse mõõtmega, nt Eesti Kirikute Nõukogu. Usuühingu mõiste tuleneb põhiseaduse § 40 sõnastusest. E. Salumäe rõhutas, et registriosakond täidab ka praegu teatud juhtudel ministri poolt eelnevalt esile toodud registripidaja ülesannet suhelda Siseministeeriumiga seondult usuliste ühenduste ja usuühingute kandeavaldustega ning nende nõuetele vastavuse kindlakstegemiseks, kui näeb vajadust küsida ekspertarvamust juurde. Nüüd muutub see ülesanne kohustuslikuks, mh seetõttu, et kergendada registriosakonnas kohtuniku abi tööd nende uute muudatuste rakendamisel, kus Siseministeeriumil on vastav pädevus ja teave

olemas. On oluline märkida, et Siseministeeriumi arvamus ja sisend ei ole siiski registripidaja jaoks siduv, kuna kohtutegevuse sõltumatus on ka edaspidi tagatud.

E. Salumäe sõnas rakendussätte osas, et eelnõu näeb praegu ette, et usuline ühendus või usuühing peab oma tegevuse viima seaduste nõuetega kooskõlla kahe kuu jooksul pärast seaduse jõustumist. Ühelt poolt saab alati öelda, et see toimub liiga kiiresti ning on mõistetav, et kanoonilised protsessid ei käi alati nii kiiresti, kuid teisalt on seda teemat käsitletud juba mõned aastad ning riik on seniste protsesside käigus näidanud üles pigem kannatlikust, arvestades seda murekohta, mida riik on väljendanud. On oluline ka märkida, et olukorras, kus on näha, et vajalikud protsessid on juba käimas, ei tähenda kahe-kuulise tähtaja sisse mitte mahtumine automaatselt usulise ühenduse sundlõpetamist. Sundlõpetamise alustes ega selles protsessis ei toimu tegelikult olemuslikke muudatusi ning alused on jätkuvalt samad, mis kehtivas seaduses. Jätkuvalt on sundlõpetamiseks vaja vastava valdkonna ministri ehk antud juhul siseministri poolt pöörduda kohtusse ning see taotlus peab olema argumenteeritud ja põhistatud vastavalt nendele nõuetele, millele see usuline ühendus oma tegevuses ei vasta. Seejärel kohus menetleb seda ning endiselt säilivad ka edasikaebamise võimalused. E. Salumäe rõhutas, et seega ei päde need eelarvamused, et justkui on edaspidi võimalik või plaanis usulisi ühendusi või usuühinguid päeva pealt kinni panna. Muutub vaid see, et sundlõpetatud kirikusse või koguduse liitu kuulunud kogudus või klooster saab edaspidi õiguse esitada kandeavaldusi registrile vahetult ise ning teha teatud otsuseid ilma eelneva kooskõlastuse või heakskiiduta juhtorgani poolt, kes võib välissidemena kujutada riigile julgeoleku ohtu.

E. Salumäe tõi veel ajaloolisest aspektist ja kanoonilise korrektsuse vaatepunktist esile, et Moskva Patriarhaadi Õigeusu Kirik kanti Eestis registrisse 2002. aastal, kuid 1940. aasta seisuga oli Eestis ainult üks õigeusu kirik ehk Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik, mis siis Nõukogude okupatsiooni ajal likvideeriti ning 1944 - 1945. aastatel kehtestati Õigeusu Kirik ja alluvus Moskvale sisuliselt mitte kanooniliselt. Saksa okupatsiooni ajal oli nii ja naa, kuid nt Pühtitsa klooster soovis siis tegutseda Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku all ning olla seotud Konstantinoopoli patriarhaadiga. Kui Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik 1993. aastal taastati, tahtis Moskva Patriarhaadi Õigeusu Kirik saada samasugust õigusjärglase rolli, kuna pidas Eestit oma kanooniliseks territooriumiks. Sellest kujunes kirikute patriarhaatide vaheline konflikt 1990. aastatel.

Anastassia Kovalenko-Kõlvart märkis, et minister tõi oma sissejuhatuses esile, et meie seadusandluses ei ole praegu ühtegi võimalust Siseministeeriumil keelduda islamiäärmuslaste terroristliku organisatsiooni poolsest soovist luua Eestisse oma usuline ühendus, kuid kui vaadata kehtivat kirikute ja koguduste seadust on seal konkreetne paragrahv, mis toob alused registripidajale usulise ühenduse registrisse kandmata jätmiseks. Näiteks, kui usulise ühenduse tegevus kahjustab avalikku korda, tervist, kõlblust või teiste inimeste õigusi ja vabadusi või kui usulise ühenduse põhikiri või muud dokumendid ei vasta seaduse nõuetele. Ei ole kaheldav, et terroristlik ühendus saab kahjustada avalikku korda ning kellegi tervist, kõlblust. Nii langeb justkui see argument seaduse muudatuse osas ära.

A. Kovalenko-Kõlvart tõi veel Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku osas esile, et ka siin on Siseministeeriumil olemas need alused, mille pinnalt minna kohtusse ja taotleda usulise ühenduse registrist kustutamist. Kuid pigem tundub asi olevat selles, et seni ei ole leitud ühtegi sellist õigusvastast tegevust, mis vastaks nendele paragrahvis toodud alustele. Seega tekib küsimus, kas seaduse muudatust tehakse nüüd selleks, et õigusvastasust tekitada. Ta uuris, kuidas on juhtunud nii, et kehtivas seaduses olevad alused ei ole Siseministeeriumi jaoks praegu piisavad ning kas tõesti ei võimalda kehtiv seadus keelata nt islamiäärmuslaste terroristlikul organisatsioonil Eestis oma ühendus asutada.

Lauri Läänemets selgitas, et need alused lähtuvad sellest, et usuline ühendus on juba sel viisil Eestis tegutsenud, kuid kui selline ühendus ei ole eelnevalt Eestis eksisteerinud ega tegutsenud, siis ei saa tõestada, et avalikku korda on kuidagi ohustatud. Samas teatakse teiste

riikide kogemustest, et selliste ühenduste puhul on see oht olemas. Praegu siiski meie seadusandluses selliseid aluseid riigi julgeoleku alusel keeldumiseks ei ole.

L. Läänemets rõhutas, et riigil ega Siseministeeriumil ei ole eesmärki sulgeda Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirikut ning kindlasti ei otsita selleks võimalusi ega aluseid. Ainuke soov tulenevalt riigi julgeoleku kaalutlustest on see, et ei oleks otsest alluvust Moskva patriarhaadile, mis on praegu kiriku põhikirjas, sh nõue, et Eestis tegutsevad kõrgemad õigeusu juhid määratakse ainult Moskva otsusega ning ka olulisemad otsused on võimalik vastu võtta ainult Moskva heakskiidul. Minister sõnas, et on väga oluline, et iga inimene saaks oma usule pühenduda ilma selleta, et Moskvast peaks tulema heakskiit, kuidas Eestis peaks otsuseid langetama. Tuleb silmas pidada, et teiste riikide kogemusest on selline korraldus olnud väga suureks ohuks riigi julgeolekule. Näiteks Moldova puhul, kus kutsuti õigeusu vaimulikud Moskvasse ning anti seejuures korraldusi ja ressursse tegutseda Euroopa Liiduga liitumise referendumi vastu. L. Läänemets rõhutas, et Eesti riigi, sh Riigikogu ja Vabariigi Valitsuse ülesanne on sellised olukorrad ja mõjutused ära hoida.

Erik Salumäe lisas kehtiva õiguse ja eelnõu seose osas, et seaduste sel viisil täpsustamine on tavapärane seadusandlik protsess, isegi olukordades, kus õigusteadlaste ja juristide arvamused lähevad lahku ning õigusteadlased leiavad, et kehtivad alused on juba olemas. See ei tähenda, et eelnõu sõnum oleks see, et kehtiva seaduse alusel ei saa midagi teha ning kindlasti ei kanta ka praegu Eestis terroristlikke organisatsioone lihtsalt registrisse.

E. Salumäe märkis veel Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku osas, et tema hinnangul ei saa siiski väita, et ühendus ei ole seni mitte millegi vastu eksinud, kuna nende registrist avalikult kättesaadava kehtiva põhikirja alusel on juriidilise isiku juhtorganina välja toodud mh Moskva patriarh. See tähendab, et Moskva patriarh kuulub juhtorganina Eesti Õiguseusu Kiriku õiguslikku struktuuri ning on hinnangu küsimus, kas see juriidiline isik ei ole sellega seoses millegi vastu eksinud, arvestades, et Moskva patriarhaat on toetanud Venemaa sõjalist agressiooni.

Valdo Randpere uuris, kas eelnõuga tehtavad muudatused on kooskõlastatud ka Eestis põhiseaduslikkuse järelevalve organitega, sh õiguskantsleriga, et olla kindlad, et ei esine vastuolusid põhiseadusega ja eelnõuga saab edasi minna.

Erik Salumäe vastas, et Siseministeerium on konsulteerinud erinevate ekspertidega ning arvamusi on sel teemal väga erinevaid, sh kriitilisi, kuid mitmed õigusteadlased on leidnud, et see kontseptsioon on põhiseadusega kooskõlas. Õiguskantsler, president ja Riigikohus ei anna ametlikku eelhinnangut, kuid arvestades rolli, mida nad täidavad, on tema hinnangul lootust, et eelnõuga saab siiski edasi minna.

Varro Vooglaid kommenteeris, et tema hinnangul on kurvastav, et nn poliitilistest tõmbetuultest lähtudes taganetakse Eestis olulistest õigusriigi printsiibi osaks olevatest põhimõtetest, mh usuvabadusest. Nimelt kujutab tema hinnangul see eelnõu kahtlemata väga suurt sammu tagasi seondult austusega usuvabaduse vastu ning on irooniline, et sellist sammu tehes, muututakse justkui ise sarnasemaks riigiks Venemaaga. Ta sõnas, et ei saa nõustuda eelnevalt kõlanud väitega, et eelnõu on universaalse iseloomuga ja ei ole suunatud ühegi konkreetse usulise ühenduse vastu. On läbinähtav, et eelnõu on siiski suunatud konkreetsetele nendele usulistele ühendustele, kellel on kanoonilised sidemed Moskva patriarhaadi või patriarhiga ning seeläbi pannakse need ühendused justkui sundvaliku ette, kas katkestada kanoonilised sidemed või ühendus sundlõpetatakse riigi poolt. Kehtiv seadus ei võimalda praegu neid ühendusi sundlõpetada, sest nad ei ole midagi seadusevastast teinud. Ei ole mõistetav, et sellisel juhul ei nähta lahendusena sundlõpetamisega mitte ähvardamist, vaid muudetakse kehtivat seadust nii, et mitte ainult selliste ühenduste tegevus, vaid ka eksistents oleks ühtäkki seadusega vastuolus. Sellise muudatuse korral ei saagi ühendused kuidagi oma tegevust muuta, vaid tegelikult peavadki muutma oma eksistentsi, sest küsimus on identiteedi keskne.

V. Vooglaid rõhutas, et Vabariigi Valitsusel ei ole tegelikult ühtegi õigust kirjutada usulistele ühendustele ette, millised kanoonilised sidemed ühendusel võivad olla. Ta palus siinkohal osutada sellele õiguslikule alusele, millele võiks sellist asja nõudes toetuda. Ühtlasi on tema hinnangul täieliku õigusliku aluseta see väide, et riik peab justkui tagama, et usk oleks poliitikast vaba, sest riigil ei ole ühestki seadusest tulenevalt volitust sellist asja kuidagi usulistelt ühendustelt nõuda. Näiteks juhul, kui mõni usuline ühendus võtaks mõnes moraalses nt abielu või abordi küsimuses oma seisukoha ning leiaks, et ei peaks toetama selliseid poliitilisi liikumisi, mis lähevad vastuollu neile oluliste usuliste veendumustega, siis võiks riik justkui sekkuda ja tegutseda selle nimel, et usuline ühendus oleks poliitikast vaba. Sellist õigust Eestis aga ei ole. Samuti ei ole ka tõestatud, et eelnõu aitaks kuidagi tagada riigi julgeolekut, sest keegi ei ole kordagi näidanud ära, kuidas olemasolevad kanoonilised sidemed reaalselt ohustavad Eesti riigi julgeolekut, nt Pühtitsa kloostri kanoonilised sidemed Moskva patriarhaadiga.

V. Vooglaid märkis, et eelnõu seletuskirjas sisalduv põhiseaduslikkuse analüüs on puudulik. Eelnõu vajalikkuse osas on oluline eeskätt vastata küsimusele, kas on olemas vähem põhiseaduslikke õigusi riivavaid meetmeid, millega saaks saavutada sama eesmärgi. Selles osas ei ole eelnõu puhul aga sisulist analüüsi tehtud ning ta küsis, miks on see seletuskirjas esitamata. Lisaks küsis, mida reaalselt kavatakse teha sellisel juhul, kui nt Pühtitsa klooster keeldub oma kanoonilisi sidemeid katkestamast, kuna nõue on õigusliku aluseta ja riivab usuvabadust. Sellisel juhul on valitsus ise pannud ennast sellisesse olukorda, kus enda esitatud nõudmisi siiski ei jõustata või tulebki hakata selliseid usulisi ühendusi sundlõpetama.

V. Vooglaid palus selgitada, kuidas sellisel juhul sundlõpetamine hakkaks välja nägema ning kas selleks kasutatakse siis juba jõustruktuure, millised oleksid selle tagajärjed ning kas see tõesti edendaks kuidagi Eesti riigi julgeolekut, sh suhetes Venemaaga.

Lauri Läänemets vastas, et poliitikast vaba olemine ei ole kuidagi eelnõus reguleeritud ning ei ole ühtegi nõuet, et kirikul ei tohi seisukohti olla. Ta tõi esile, et kooskõlastusringil tuli tegelikult erinevaid ettepanekuid, et ühe või teise väärtuse järgi võiks samuti tegevusele piire seada, kuid neid ettepanekuid ei arvestatud ning käesolevas eelnõus seda kuidagi ei reguleerita. Seadusemuudatuse eesmärk ei ole öelda usulistele ühendustele ette, kuidas mõelda tohib või kuidas üks või teine usk maailma nägema peaks, vaid eelnõu puudutab eeskätt riigi julgeoleku poolt. Minister selgitas, et siiski on oluline, et Eesti riigis oleks usk Venemaa poliitikast vaba ning tuleb märkida, et sõjaline agressioon on poliitiline otsus, mida on usuliselt ka Moskva patriarh toetanud. Seeläbi on see ka Eestis elavate inimeste probleem, kuna Õigeusu kirik on siiski õiguslikult seotud Moskva patriarhaadiga kui ühe juhtorganiga. **L. Läänemets** rõhutas, et eelnevast tulenevalt on riigil ikkagi kohustus teha selliseid samme, et tulevikus ei oleks võimalik Eesti riigi julgeolekut kuidagi sel viisil nõrgestada. Eelnõu on üks nendest ennetavatest sammudest. Näiteks on üks mõjutustegevusi Venemaa rolli vähendamine ja pehmendamine seoses sõjalise agressiooniga ning selliseid mõjutusi tuleb igal juhul vältida. Minister sõnas, et kui seadus vastu võetakse, siis on see kõikidele täitmiseks ning selliste usuliste ühenduste, sh kloostri osas teeb lõpliku otsustuse sel juhul kohus. Tema ei näe mingit vajadust kasutada sundlõpetamise korral kuidagi jõustruktuure ning lisan, et usub siiski jätkuvalt, et Eesti inimesed täidavad ka edaspidi seadust.

Erik Salumäe märkis, et jõustruktuuride sel viisil kasutamine on pigem üks levinud hirmutamistaktika ning tuleb veelkord rõhutada, et sundlõpetamise protseduur kui selline ei hakka kehtivast korrast kuidagi erineb. Kogu sundlõpetamise protsess käib läbi kohtu ning taotlus selleks peab olema alati mõlemalt poolt argumenteeritud, misjärel kohus teeb otsuse, sh vajadusel läbi mitme kohtuastme. Kohtulahendi täitmine toimub tsiviliseeritud ühiskonnas üldjuhul vabatahtlikult, aga olemas on ka sundtäitmise õiguslik mehhanism.

E. Salumäe sõnas veel, et kogu kriitika ja erinevad ettepanekud eelnõu enda ja seletuskirja osas on eelnõu menetluse käigus väga teretulnud. See on tõesti hinnangu küsimus, kas mõni seletuskirja osa on piisavalt analüüsitud või mitte ning nii nagu Riigikogu kodukord ette näeb,

on täiesti võimalik ja üldjuhul ka vajalik, et eelnõu teiseks lugemiseks koostatakse juba uus vajadusel täiendatud seletuskiri.

Jaanus Karilaid tänas omalt poolt Siseministeeriumi väga põhjaliku ettekande eest ning sõnas, et tema enda seisukoht sai läbi selle veel palju selgemaks. Ta rõhutas, et Erik Salumäe poolt esile toodud ajaloolisi aspekte ja argumente, nt seoses 1944 – 1945. aastal kehtiva kanoonilise sideme vägivaldse lõpetamisega, tuleks tema hinnangul antud teema juures rohkem esile tuua.

Madis Kallas palus täpsustada, kas Eestis tegutseva usulise ühenduse põhikirjast lähtuvalt on tõesti üheks nende juhtorgani liikmeks sisuliselt Moskva patriarhaadi kirikupea patriarh Kirill, kes on teadupärast väga selgelt üles kutsunud Püha Sõjale, sh Eesti vastu ning kelle sõnul peaks Eesti Vabariik tänasel kujul kaduma.

Erik Salumäe vastas jaatavalt, kuna selle põhikirja paljudes sätetes on väga selgelt äranimetatud Moskva patriarh.

Ando Kiviberg kommenteeris, et ka tema hindab ministeeriumi esindaja poolt esile toodud ajaloolisi argumente, et kogu teemat paremini mõista. Ta märkis, et on üsna hämmastav, et kui praeguses julgeoleku olukorras asub Eesti riik tegema samme oma põhiseadusliku korra kindlustamiseks, siis soovivad siiski mõned inimesed seda peatada, justkui hoopis need sammud oleksid põhiseadusliku korra vastased. Tuleb silmas pidada, et Moskva patriarhaadi kirikupea patriarhi poolt on otsesed ähvardused Eesti iseseisvuse aadressil avalikult kõlanud.

Andre Hanimägi tõi esile, et kloostri poolt on esitatud kirju, milles tuuakse välja, et nad ei saa ise ühtegi sellist sammu teha, mida seadusemuudatusega nõutakse. Ta palus täpsustada, kas selle eelnõuga antakse nüüd lisavõimalus selliseid samme teha ilma Moskva patriarhaadi nõusolekuta.

Erik Salumäe selgitas, et kloostri põhikiri sätestab need tingimused, kuidas on neil endil õigus põhikirja muuta. Kuigi kehtiv põhikiri on antud Moskva patriarhi heakskiidul ning klooster ei saa seda ise tühistada, on neil siiski pädevus võtta vastu põhikiri, kus ei ole toodud välissidet ega alluvust patriarhaadiga ning vastavalt seadusemuudatusele ei vajaks see enam ka patriarhaadi kinnitust.

Varro Vooglaid uuris, kuidas kommenteerida Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku ja Pühtitsa Jumalaema Unumise Stavropigiaalse Naiskloostri lepingulise esindaja advokaadibüroo Sirel & Partnerid vandeadvokaatide Artur Knjazevi ja Steven-Hristo Evestuse kirjalikus arvamuses toodud väidet, et seadusemuudatusega keelatakse vene õigeusk Eestis ära, sest ei saa olla enam ühtegi usulist ühendust, kes seda praktiseerida saaks, kuigi ühtegi etteheidet ei ole selle usu vastu kuulnud. Eriti selles valguses, et ministeeriumi esindajad on rõhutanud, et usuvabadusse seadusemuudatust tehes ei sekkuta ja kõik saavad oma usku edasi praktiseerida.

Lisaks märkis ta veel eelnõu seletuskirjas toodud põhiseaduslikkuse analüüsi osas, et ka vandeadvokaadid on osutanud kirjalikus arvamuses sellele, et lisaks vajaduslikkusele ei ole ka sobivuse osa seletuskirjas piisavalt põhjendatud. Nimelt tõstatatakse selles kirjalikus arvamuses küsimused, kuidas saab usuliste ühenduste likvideerimine maandada väidetavat mõjutustegevuse ohtu ning kas tõesti jätakski mõni kurjategija oma mõjutustegevuse plaani ära seetõttu, et tema usuline ühendus on registrist kustutatud. V. Vooglaid uuris, kuidas täpsemalt likvideeriks kanooniliste sidemete katkestamine väidetud ohud ja hoiaks ära kirjeldatud Venemaa mõjutustegevused. Eriti arvestades, et isegi kui usulised ühendused teeksid seadusemuudatuse tulemusel vajalikud muudatused oma põhikirjas, jätkaksid nad oma tegevust siiski samamoodi, sh olemasolevate vaimulikega.

Lauri Läänemets rõhutas, et seaduse eelnõu eesmärk ei ole kirikute tegevust Eestis lõpetada.

Ainuke muudatus tuleb teha usulise ühenduse põhikirjas selles osas, mille alusel Moskva patriarhaat peab heaks kiitma Eesti kirikute juhid ning siinsed kirikus tehtavad otsused.

Erik Salumäe selgitas, et usutunnistusena on olemas õigeusk ning selle patriarhaadid, millele kirikud alluvad ning üks nendest on Vene Õigeusu Kirik ehk Moskva patriarhaat. Usutunnistusena ei ole olemuslikult vene õigeusul seega erinevust.

E. Salumäe sõnas, et kirjalikes arvamustes toodud ettepanekutele ja märkustele vastatakse, kui need valitsusse saabuvad. Ta rõhutas veelkord, et eelnõu seletuskirja saab veel vajadusel selgitustega täiendada, sh põhiseaduslikkuse analüüsi osas. Kui kommenteerida mõjutustegevuste osas, mida seadusemuudatus selles osas tegelikult muuta saab, siis tuleb märkida, et selles osas saab muutuda päris palju. Tuleb silmas pidada, et juriidilise isikuna registreeritud usulise ühenduse põhikiri annab mh palju täiendavaid võimalusi ka vaimulikele, kes saavad käia nt haiglates, kinnipidamiskohtades ja hoolekandeesutustes ning eelnõuga esitatud nõuded on seega põhjendatud. Samuti muudab võimalike ohtude ja mõjutustegevuste osas palju kanoonilise sideme katkestamine, kuna juhtorgani ehk patriarhi autoriteet on enamasti otsekohalduv siinsetele õigeusklikele. E. Salumäe mõõnis, et kindlasti ei saa vaid selle seadusemuudatusega kuidagi täielikult välistada Venemaa mõjustustegevusi Eestis, kuid see vähendab oluliselt võimalusi neid läbi usuliste ühenduste toime panna.

Andre Hanimägi tänas omalt poolt ministrit ja ministeeriumi esindajaid ettekannete eest ning tegi ettepanekud, sh viis läbi hääletused eelnõu menetluslike otsuste osas.

Anastassia Kovalenko-Kõlvart tegi ettepaneku korraldada õiguskomisjoni ja põhiseaduskomisjoni ühine avalik istung ja kaasata sinna huvirühmad, sh kirikute esindajad.

Andre Hanimägi sõnas, et soovis ka ise teha ettepaneku korraldada eelnõu osas suurem kaasamisringi õiguskomisjoni enda avaliku istungina 18. veebruaril ning kutsuda arutus osalema lisaks ministeeriumi esindajatele ja ekspertidele veel kõik, kes on eelnõu osas oma kirjaliku arvamuse avaldanud. Komisjon nõustus ettepanekuga konsensuslikult.

Otsustati:

2.1. Teha ettepanek võtta eelnõu täiskogu päevakorda 19.02.2025 (konsensus: Andre Hanimägi, Anti Haugas, Madis Kallas, Jaanus Karilaid, Ando Kiviberg, Anastassia Kovalenko-Kõlvart, Örne Pillak, Valdo Randpere, Varro Vooglaid).

2.2. Teha ettepanek esimene lugemine lõpetada (poolt 7: Andre Hanimägi, Anti Haugas, Madis Kallas, Jaanus Karilaid, Ando Kiviberg, Örne Pillak, Valdo Randpere; vastu 2: Anastassia Kovalenko-Kõlvart, Varro Vooglaid; erapooletuid 0).

2.3. Määrata juhtivkomisjoni esindajaks Andre Hanimägi (konsensus: Andre Hanimägi, Anti Haugas, Madis Kallas, Jaanus Karilaid, Ando Kiviberg, Anastassia Kovalenko-Kõlvart, Örne Pillak, Valdo Randpere, Varro Vooglaid).

2.4. Korraldada 18.02.2025 õiguskomisjoni avaliku istungina 570 SE kaasamisring (konsensus: Andre Hanimägi, Anti Haugas, Madis Kallas, Jaanus Karilaid, Ando Kiviberg, Anastassia Kovalenko-Kõlvart, Örne Pillak, Valdo Randpere, Varro Vooglaid).

3. Info ja muud küsimused

Anastassia Kovalenko-Kõlvart tõi esile meedias viimati tõusetunud teema justiits- ja digiministri, kus Liisa-Ly Pakosta pooldab eestikeelsete andmete, sh meediasisu andmist suurtele tehisarude ettevõtetele nagu Meta. Ta märkis, et sellel teemal on juba mitu korda komisjoni esimehele ja temale kui aseesimehele helistatud ning uuris, kas komisjon planeerib seda teemat kuidagi käsitleda ja kutsuda nt ministrit komisjoni seda selgitama, arvestades, et andmeid puudutav on õiguskomisjoni pädevuses.

Andre Hanimägi sõnas, et on sel teemal ministeeriumi esindajatega rääkinud, kes on teemat

rohkem selgitanud ning tegemist on EKI andmekoguga, mis on tegelikult niikuinii avalikult kättesaadav, kui seda küsida. Andmekogu puhul on seega tegemist nn andmekraapimise teel saadud korpuse andmetega, mis hõlmavad lisaks sõnadele ka artikleid, meediaväljaannete sisu jne. A. Hanimägi nõustus, et sooviks ka ise teema kohta täpsemalt teada saada, sh mida see andmekogu täpsemalt endast kujutab. Tema on aru saanud, et see ei ole lihtsalt artiklite kogum, vaid pigem andmeanalüütika tööriist ehk andmekraapimise mõte on olnud analüüsida erinevaid artikleid selleks, et näha, kuidas eestikeelseid sõnu erinevates kontekstides kasutatakse jne. Esimees sõnas, et peamine murekoht meedias ongi tõusetunud sellest, et mitmed meediaväljaanded on tundnud autorikaitse riivet, kuna meediasisu läheb kolmandale osapoolle ning siin on see õiguslik küsimus, mille osas võiks õiguskomisjon tõesti saada rohkem informatsiooni.

Ando Kiviberg kommenteeris, et teema taust puudutab AI ehk tehisintellekti arendamist, selle kasvavat mõju üleüldiselt ühiskonnas ning seejuures eesti keele kestmise küsimust, kui ka jätkuvalt ei ole tehisintellekti võimalik arendada eesti keele keskkonnas. Justiits- ja digiministri algatus oli seotud seega pigem sellega, kuidas anda vajalikud tööriistad tehisintellekti arendajatele eesti keele kasutamise tingimuses, et tehisintellekti keskkonda oleks võimalik teha ka eestikeelsena. A. Kiviberg märkis, et seda on samadel alustel ja eesmärkidel teinud juba ka teised väikeriigid nagu nt Island, kelle kaasusest see meedias kasutatud märgiline „neli miljardit sõna“ pärineb. Ta sõnas, et tema seisukohalt on see algatus vajalik ja vältimatu asi, millega tegeleda eesti keele kestvuse küsimuse raames, kuigi eraldi arutelu on see, kuidas see teema tõstataks praegu välja kukkus.

Valdo Randpere sõnas, et on suures osas nõus eelkõnelejaga, sest kui riik oma keelekasutust tehisintellekti arendajatele ei võimalda, siis ei saagi tehisintellekti eestikeelsena arendada ega seda korrektselt kasutada. Ta tõi esile, et fraktsioonis tekkinud diskussioonis toodi esile selline vastupidine seisukoht, et kui riik annab sel viisil keelekasutuse andmekogu nii lihtsalt rahvusvaheliste konglomeraatide kätte arendada, siis tekib teatud risk riigi suveräänsuse osas ning tehisintellekti arendamine eestikeelsena peaks jääma siia. Seda arvestades, et meil on põhiseaduslik kohustus säilitada eesti keelt ja kultuuri. V. Randpere märkis, et tema otseselt selles probleemi ei näe, kui keegi teine ka arendab sel viisil eesti keelt, sest tegelikult kujutab see arendamine endast keelemudeli loomist, mis vastaks kõikidele meie keele reeglitele. Seni erinevad tehisintellekti keskkonnad nii korrektset keelekasutust ei võimalda.

Anastassia Kovalenko-Kõlvart kommenteeris, et on selles osas veel kuulnud sellist murekohta, et kui võimaldatakse sellisel viisil ligipääs andmekogule ja meediasisule, siis lisaks eesti keelele saadakse kätte ka eesti meel ning on võimalik, et seda võidakse ära kasutada mõjutustegevuseks.

Anti Haugas tõi majanduslikust aspektist esile, et see on viimase aastate trend, et eriti just väikeettevõtted lähiturul konkureerides peavad tegema tööd ka sotsiaalmeedias, sh tõlkima tekste ning kasutavad selleks tehisintellekti, mis võtab juba suure osa inimese töömahust vähemaks. Kui eestikeelsed tõlked tehisintellekti keskkonnas ei ole kvaliteetsed, siis on see konkurentsi vaatest halb.

Ando Kiviberg lisas veel strateegilisest aspektist, et kui eestikeelset korralikku tööriista ei ole, siis on see kasutuses tõenäoliselt mõnes muus keeles, üldjuhul inglise keeles. Pealekasvav põlvkond on teadupärast juba harjunud tehisintellekti kasutama ning kasutab seega inglise keelset, mistõttu on veel järjest vähem neid tööriistu, millele peaks üldse eestikeelseid korraldusi andma.

Andre Hanimägi sõnas kokkuvõtteks, et on arusaadav, et eesti keelt peab arendama, kuid antud teemal tõusetus küsimus pigem sellest, kas siin on ka osapoolte andmekaitset puudutav õiguslik küsimus ning selles osas võiks nt pöörduda EKI poole, et saada esmalt täpsemat informatsiooni kõnealuse andmekogu osas.

(allkirjastatud digitaalselt)
Andre Hanimägi
juhataja

(allkirjastatud digitaalselt)
Selena Eenmaa
protokollija